

Людмила БОРИСЕНКО,

*методисти відділу природничо-
математичних дисциплін
ЧОППО імені К.Д. Ушинського*

Тетяна КУЗЬМЕНКО,

СОЦІАЛЬНА І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНІ ГАЛУЗІ

У 2025/2026 навчальному році навчання в 5-8 класах буде здійснюватися за Державним стандартом базової середньої освіти [1], Типовою освітньою програмою для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19 лютого 2021 року № 235 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 09 серпня 2024 року № 1120 «Про внесення змін до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти») [2].

Учні 5-6 класів продовжать вивчати інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут», оскільки модельні навчальні програми цього курсу орієнтовані на досягнення учнями обов'язкових результатів навчання соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, визначених Державним стандартом у повному обсязі. Водночас, заклад освіти також може включити в навчальний план освітньої програми один із запропонованих Типовою освітньою програмою курсів соціального, емоційного та етичного спрямування: «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства». Тому можливі два варіанти реалізації соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі в освітній програмі закладу освіти:

- перший варіант – у навчальний план включається один інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут»;

- другий варіант – у навчальний план включається інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» у поєднанні з одним із навчальних курсів: «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства». Курси соціального, емоційного та етичного спрямування впроваджуються за рахунок годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами.

Обираючи другий варіант реалізації освітньої галузі, слід пам'ятати, що галузь є цілісною як за базовими знаннями, так і за обов'язковими результатами навчання. Тому під час розроблення відповідних навчальних програм педагогам закладу освіти необхідно внести корективи в обрані модельні навчальні програми, так щоб зазначені курси були взаємоузгодженими, не дублювали один одного й забезпечували досягнення учнями визначених Державним стандартом обов'язкових результатів навчання.

У 7-му класі соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь реалізується тільки через обов'язковий інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут».

Учні 8-х та 9-х класів разом з інтегрованим курсом «Здоров'я, безпека та добробут» починають вивчати предмет «Підприємництво і фінансова грамотність», він є обов'язковою складовою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

З часу повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в наших містах все частіше лунають повітряні тривоги, летять ракети, гинуть люди. І саме зараз першочергове завдання закладів освіти ознайомити учнів з основними правилами збереження життя в

екстремальних ситуаціях, озброїти навичками застосовувати набуті знання та вміння в повсякденному житті, у надзвичайних та екстремальних ситуаціях. І тому відповідно до Типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти запроваджено міжгалузевий інтегрований курс «Безпековий практикум». На його вивчення передбачено 0,5 години на тиждень. Години виділяються з резерву.

Мета інтегрованого курсу «Безпековий практикум» – сформувати в учнів знання та практичні навички, необхідні для забезпечення власної безпеки та безпеки оточуючих у різних ситуаціях, а також розвинути відповідальне ставлення до власного життя та здоров'я [3].

Навчальні предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень рекомендовано вивчати протягом одного семестру. Вважаємо за доцільне включати ці курси у розклад саме в першому семестрі, урахувавши їх адаптаційну спрямованість.

Наразі час надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» двом модельним навчальним програмам:

1. Модельна навчальна програма «Безпековий практикум (міжгалузевий інтегрований курс). 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Лаврентьева І.В., Хомич О.Л., Андрук Н.В.) До модельної навчальної програми розроблено та розміщено у вільному доступі повний комплект навчально-методичних матеріалів для 5–8 класів за покликанням: <https://is.gd/67hCfE> Комплект містить модельну навчальну програму, конспекти уроків, опорні схеми знань, презентації й навчальні відео до всіх тем, інтерактивні завдання різного рівня складності, інструменти для всіх видів оцінювання (самооцінювання, тематичного, підсумкового за групами результатів), робочі зошити.

2. Модельна навчальна програма «Безпековий практикум. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. (авт. Суходольська А., Кісільова С., Казанжи Т., Лоранж У., Шиян О.). Детальніше з цією модельною програмою можна ознайомитися за покликанням: <https://www.youtube.com/watch?v=KxAV5hdhrMc>

Для реалізації соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі виділяється від мінімальної 1 год/тиждень до максимальних 3 год/тиждень.

Відповідно до мінімальної кількості годин маємо такий розподіл:

Освітня галузь	Інтегровані курси	Кількість годин на тиждень з розрахунку мінімального навчального навантаження					Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень з розрахунку мінімального навчального навантаження				
		5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас		5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас
Соціальна і здоров'язбережувальна	Здоров'я, безпека та добробут	1	1	1	0,5	0,5						
							Підприємництво і фінансова грамотність				0,5	0,5
Міжгалузеві інтегровані курси												
Соціальна і здоров'язбережувальна	Безпековий практикум	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5						
Технологічна												
Природнична												
Соціальна і здоров'язбережувальна	Курси соціального, емоційного та етичного спрямування	0,5	0,5									

Для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5-6 класи) фахівцями розроблено шість модельних навчальних програм «Здоров'я, безпека та добробут»:

1. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Лаврентьєва І.В., Хомич О.Л.).

2. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О., Волощенко О., Гриньова М., Дяків В., Козак О., Овчарук О., Седоченко А., Сорока І., Страшко С.).

3. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Хитра З.М., Романенко О.А.).

4. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Василенко С.В., Коваль Я.Ю., Колотій Л.П.).

5. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гущина Н.І., Василяшко І.П.).

6. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Дудко С.Г., Ярошенко Т.І., Калініченко І.О., Водолазська Т.В.).

На сьогоднішній час авторами були створені 4 модельні навчальні програми «Здоров'я, безпека та добробут» для циклу базового предметного навчання 7-9 класи:

1. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Андрук Н.В., Лаврентьєва І.В., Хомич О.Л.).

2. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Василенко С.В., Колотій Л.П.).

3. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гущина Н.І., Василяшко І.П.).

4. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О.І., Дяків В.Г., Седоченко А.Б., Страшко С.В.).

Для курсів соціального, емоційного та етичного спрямування створено такі модельні навчальні програми:

1. Модельна навчальна програма «Етика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ашортія Є., Бакка Т., Желіба О., Козіна Л., Мелешенко Т., Щупак І.).

2. Модельна навчальна програма «Етика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Кришмарел В.Ю.).

3. Модельна навчальна програма «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти (автори Жуковський В. М., Сіданіч І. Л., Гришук Д. Г., Губеня І. І., Лахман Н. М.).

4. Модельна навчальна програма курсу морального спрямування «Вчимося жити разом. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Лаврентьєва І.В., Хомич О.Л.).

5. Модельна навчальна програма «Культура добросусідства. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.-укл. Араджионі М.А., Козорог О.Г., Лебідь Н.К., Потапова В.І., Унгурян І.К.).

Всі модельні навчальні програми знаходяться на сайті ІМЗО за покликанням: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/sotsial-na-i-zdorov-iazberezhuval-na-osvitnia-haluz/>

Та на сайті МОН: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою:

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit?gid=337295027#gid=337295027>

Обравши модельну навчальну програму, учитель на її основі складає навчальну програму, у якій зазначає послідовність й орієнтовний час вивчення тем у певному класі з урахуванням особливостей технічного забезпечення, рівня підготовки та освітніх пріоритетів учнівства тощо. Учитель має автономію у виборі організаційних форм, видів, методів та засобів навчальної діяльності.

Змінювати модельну навчальну програму усередині циклу не можна, зокрема при переході від 5-го до 6-го класу чи від 7-го до 8-го, оскільки кожна з модельних навчальних програм має особливості щодо реалізації вимог стандарту до результатів навчання.

На сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-prohramy-na-osnovi-modelnykh> розміщені навчальні програми, які створили автори модельних програм. Ці навчальні програми розроблено на основі модельних. Учителі вже можуть використовувати їх у роботі, зокрема як основу для календарно-тематичного планування.

Програми визначають кількість навчального часу на вивчення кожної теми. Вони розраховані на мінімальну кількість годин, передбачену Типовою освітньою програмою для 5–9 класів. Якщо в класі визначено більше годин з предмета / інтегрованого курсу, учитель може більше часу приділити вивченню складних / ключових тем, передбачити діяльність із подолання навчальних втрат тощо. У такому разі потрібно орієнтуватися на освітні потреби та можливості конкретного класу.

На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми навчального предмета (інтегрованого курсу) вчитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнівства. Календарно-тематичне планування складають у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел. Воно може бути об'єднане з навчальною програмою в один документ. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя.

Учитель може впродовж навчального року робити зміни в календарно-тематичному плануванні, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів.

Особливості оцінювання інтегрованих курсів та предметів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі

Курси та предмети соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі реалізують різну кількість груп результатів навчання Державного стандарту, що повинно бути відображене в модельних навчальних програмах для обрання відповідних груп результатів, за якими здійснюється їх оцінювання.

У додатку 16 до Державного стандарту базової середньої освіти в соціальній і здоров'язбережувальній галузі загальні результати навчання згруповано в 4 групи, які перерозподілено в критеріях оцінювання за 3-ма групами.

Група 1: «Безпека. Уникання загроз для життя власного та інших осіб, прийняття рішень з користю для власної та громадської безпеки» об'єднує першу і другу групи загальних результатів навчання.

Група 2: «Здоров'я. Турбота про особисте здоров'я. Аргументований вибір здорового способу життя» повністю відповідає третій групі результатів навчання.

Група 3: «Добробут. Підприємливість та етична поведінка для поліпшення добробуту» відповідає четвертій групі результатів навчання.

Оцінювання за результатами, які визначено в галузевих критеріях, в інтегрованому курсі «Здоров'я, безпека, добробут», який реалізує досягнення всіх чотирьох груп результатів навчання галузі пропонуємо здійснювати за трьома групами галузевих критеріїв (ГР1, ГР2, ГР3). У навчальному предметі «Підприємництво і фінансова грамотність» та курсах соціального, емоційного та етичного спрямування («Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства» тощо) пропонуємо здійснювати оцінювання за четвертою групою результатів навчання Державного стандарту, яка відповідає ГР3 галузевих критеріїв, а в інтегрованому курсі «Безпековий практикум» – за першою та другою групою результатів навчання галузевих критеріїв (ГР1, ГР2).

Підприємництво і фінансова грамотність

Підприємливість і фінансова грамотність є однією із ключових компетентностей Нової української школи, що передбачає ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність тощо [1].

Відповідно до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти з 2025/2026 навчального року впроваджується предмет «Підприємництво і фінансова грамотність» [2].

Цей предмет належить до другого циклу базової середньої освіти – базового предметного навчання (7-9 класи) і є новим обов'язковим навчальним предметом. Він розрахований на навчальне навантаження:

0,5 год на тиждень у 8 класі; 0,5 год на тиждень у 9 класі.

Вивчення предмета «Підприємництво та фінансова грамотність» у закладах освіти має надзвичайне значення для соціально-економічного розвитку держави, що сприяє формуванню молодого покоління, здатного ухвалювати обґрунтовані фінансово-економічні рішення та брати активну участь у підвищенні добробуту як окремих домогосподарств, так і суспільства загалом.

Насамперед опанування основ фінансової грамотності дає можливість учням:

- вести облік власних доходів і витрат;
- здійснювати коротко – та довгострокове планування;
- накопичувати ресурси для досягнення життєвих цілей;
- критично оцінювати фінансові інструменти (кредити, депозити тощо);
- розпізнавати ризики та уникати шахрайських схем.

Знання з підприємництва, у свою чергу, сприяють розвитку економічно активної та ініціативної молоді. Учні отримують можливість:

- оцінювати перспективи започаткування власної справи;
- створювати бізнес-моделі та розробляти стратегії їх реалізації;
- удосконалювати навички командної роботи й лідерства.

Ці компетентності підвищують конкурентоспроможність молоді на ринку праці та створюють передумови для розвитку малого бізнесу.

Міністерством освіти і науки України з предмета «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8-9 класів рекомендовані такі модельні навчальні програми [3]:

1. МНП «Підприємництво і фінансова грамотність». 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Кузнєцова А. Я., Довгань А. Л., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.);

2. МНП «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор: Панченко С. Ю.);

3. МНП «Підприємництво та фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.);

4. МНП «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Буяк Р.Р., Гнатишин О.М., Сухінська В.О., Сливка Є.М.).

До кожної з модельних програм авторськими колективами розроблено комплекти навчально-методичного забезпечення, що є основою для ефективного викладання предмета і дозволяє:

- стандартизувати підхід до навчання;
- забезпечити єдність вимог до знань та навичок учнів;
- створити систему навчання, що поєднує теоретичні знання та практичні уміння;
- надати вчителю необхідні інструменти для роботи.

Оцінювання з предмета «Підприємництво і фінансова грамотність» є важливим елементом навчального процесу, який дозволяє визначити рівень засвоєння учнями знань, умінь та навичок, необхідних для успішної підприємницької діяльності та ефективного управління фінансами.

Для ефективного оцінювання з предмета «Підприємництво і фінансова грамотність» рекомендується:

- враховувати рівень засвоєння теоретичних знань, сформованості практичних умінь, досвід дослідницької та творчої діяльності;
- поєднувати різні форми оцінювання – усні відповіді, виконання практичних завдань та проєктів, тестування, пошук та презентація економічної інформації, участь у дискусіях тощо;
- перед початком виконання завдання формулювати учням чіткі критерії оцінювання;
- забезпечувати учням конструктивний зворотний зв'язок щодо їхніх виконаних завдань та досягнень;
- заохочувати учнів до самостійного навчання та розвитку підприємницьких навичок;
- створювати умови для практичного застосування отриманих знань та вмінь.

Для висновків про рівень досягнення обов'язкових результатів навчання за семестр варто запропонувати учнівству виконати підсумкову роботу. На розсуд вчителя вона може містити завдання різних типів: тести, аналіз ситуацій, практичні завдання або розрахункові вправи.

Міністерство освіти і науки України рекомендує здійснювати оцінювання з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» за групою результатів 3 «Добробут», яка відповідає четвертій групі результатів навчання соціальної й здоров'язбережувальної освітньої галузі «Підприємливість та етична поведінка для поліпшення здоров'я, безпеки, добробуту».

Основи здоров'я. 9 клас

Відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом Міністерством освіти і науки України від 20 квітня 2018 року № 405, на вивчення предмета «Основи здоров'я» у 9 класі передбачена 1 година на тиждень. Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься за оновленою навчальною програмою (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698).

В оновленій навчальній програмі розширено зміст модулів з питань особистої безпеки. Додано питання, що пов'язані з ризиками воєнного часу, зокрема: сигнали оповіщення населення, дії під час повітряної тривоги, обстрілу тощо, надійне і ненадійне укриття, протимінний захист та поводження з вибухонебезпечними і незнайомими предметами, надання домедичної допомоги та психологічної самодопомоги, поведінка з озброєними людьми, виживання в екстремальних ситуаціях тощо. Зазначені питання включені у зміст розділу навчальної програми, який в оновленій програмі має назву «Безпека і здоров'я людини» і який вивчають на початку навчального року.

Навчання учнівства поводженню з вибухонебезпечними та незнайомим предметами, протимінному захисту пропонуємо здійснювати відповідно до методичних рекомендації щодо проведення бесід з учасниками освітнього процесу з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та правил безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях (лист Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2022 року № 1/3485-22).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 (в редакції наказу МОН України від 09.08.2024 №1120). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2024/09.08.2024/typova-osvitnya-prohrama-dlya-5-9-klasiv-zzso-1120-vid-09082024.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).
3. МНП «Підприємництво і фінансова грамотність». 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти : URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 15.09.2025).